

УДК 94 (477) (092)
DOI: 10.24919/2312-2595.12/54.283661

Віталій ТЕЛЬВАК

доктор історичних наук, професор кафедри всесвітньої історії та спеціальних історичних дисциплін Дрогобицького державного педагогічного університету, вул. Івана Франка, 24, м. Дрогобич, Україна, 82100 (telvak1@yahoo.com)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2445-968X>

Researcher ID: X-5320-2018

Святослав ЖУРАВЛЬОВ

кандидат історичних наук, молодший науковий співробітник відділу джерелознавства нової історії України Інститут української археографії та джерелознавства імені М. Грушевського НАН України, вул. Трьохсвятительська, 4, м. Київ, Україна, 01001 (zuravlovsvatoslav27@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7875-4038>

Ольга ВЛАДИГА

кандидат історичних наук, викладач історії Львівського вищого професійного училища комп'ютерних технологій та будівництва, вул. Авраама Лінкольна, 23, м. Львів, Україна, 79000 (olhavladyha@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5444-7164>

Бібліографічний опис статті: Тельвак, В. В., Журавльов, С. А., & Владига, О. М. (2023). Студентська аудиторія Михайла Грушевського філософського факультету Львівського університету: склад та динаміка. Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія Історія, 12/54, 86–101. doi: <https://doi.org/10.24919/2312-2595.12/54.283661>.

© Віталій Тельвак, Святослав Журавльов, Ольга Відлига, 2023

**СТУДЕНТСЬКА АУДИТОРІЯ МИХАЙЛА
ГРУШЕВСЬКОГО ФІЛОСОФСЬКОГО ФАКУЛЬТЕТУ
ЛЬВІВСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ: СКЛАД ТА ДИНАМІКА**

Анотація. **Мета статті** полягає у з'ясуванні кількісних характеристик, динаміки та національного складу студентської аудиторії М. Грушевського. **Методологічне підґрунтя** становить міждисциплінарний підхід. Особливий акцент зроблено на структурно-функціональному системному аналізі історіографічних фактів і порівняльно-історичному методі, виходячи з принципів об'єктивності й історизму. **Наукова новизна** статті полягає у спробі комплексного аналізу студентської аудиторії М. Грушевського. **Висновки.** Відзначено, що студентські каталоги філософського факультету Львівського університету постають найбільш вагомим джерелом для з'ясування особливостей науково-педагогічної праці М. Грушевського у галицьку добу його життя. Важливість цього документа полягає в тому, що завдяки його інформаційному потенціалу питання, в обговоренні яких раніше домінувала емоційно-спекулятивна складова, тепер отримали фактологічне підґрунтя для всебічного історіографічного аналізу. Так, здобута на підставі опрацювання каталогів інформація дає підставу переконливо атестувати М. Грушевського як популярного викладача не тільки серед української, але й польської і єврейської молоді. Більшість її представників стали помітними діячами того часу, популяризуючи чи трансформуючи отримані на студентській лаві історичні знання. Також вдалося з'ясувати національну та гендерну специфіку студентської аудиторії українського професора, відтворити різноплановість його дидактичних пропозицій, простежити фреквенцію відвідуваності різних курсів тощо. Отже, саме завдяки опрацьованим студентським каталогам М. Грушевський постає авторитетним і діяльним представником львівської університетської корпорації.

Ключові слова: М. Грушевський, Львівський університет, філософський факультет, кількісна динаміка, національний склад.

Vitalii TELVAK

PhD hab. (History), Professor at Department of World History and Special Historical Disciplines, Ivan Franko Drohobych State Pedagogical University, 24 Ivan Franko Street, Drohobych, Ukraine, postal code 82100 (telvak1@yahoo.com)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2445-968X>

Researcher ID: X-5320-2018

Sviatoslav ZHURAVLOV

Ph. D. in History, Junior researcher at the Department of source studies of Modern History of Ukraine, Mykhailo Hrushevsky Institute of Ukrainian Archeography and Source Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine, 4 Triochsviatytelska, Kyiv, Ukraine, postal code 01001 (zuravlovsvatoslav27@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7875-4038>

Olga VLADYGA

Ph. D. in History, Associate Professor of Lviv Professional College of Computer Technologies and Building, 23 Avraama Linkolna, Lviv, Ukraine, postal code 79000 (olhavladyha@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5444-7164>

To cite this article: Telvak, V. V., Zhuravlov, S. A., & Vladyga, O. M. (2023). Studentska audytoriiia Mykhaila Hrushevskoho filososfskoho fakultetu Lvivskoho universytetu: sklad, dynamika, vnesok v kulturu [Student audience of Mykhailo Hrushevsky faculty of philosophy of Lviv university: composition and dynamics]. *Problemy humanitarnykh nauk: zbirnyk naukovykh prats Drohobytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Seriiia Istoriiia – Problems of Humanities. History Series: a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University*, 12/54, 86–101. doi: <https://doi.org/10.24919/2312-2595.12/54.283661> [in Ukrainian].

STUDENT AUDIENCE OF MYKHAILO HRUSHEVSKY
FACULTY OF PHILOSOPHY OF LVIV UNIVERSITY:
COMPOSITION AND DYNAMICS

Summary. The purpose of the article is to clarify the quantitative characteristics, dynamics and national composition of the student audience of M. Hrushevsky. The methodological basis of the work is an interdisciplinary approach with particular emphasis on the structural-functional systematic analysis of historiographical facts and the comparative-historical method, based on the principles of objectivity and historicism. The scientific novelty of the article consists in an attempt to comprehensively analyze the student audience of M. Hrushevsky. Conclusions. It is noted that the student catalogues of the Faculty of Philosophy of Lviv University are the most important source for elucidating the peculiarities of the scientific and pedagogical work of M. Hrushevsky during the Galician period of his life. The importance of this document lies in the fact that, thanks to its informational potential, the issues in question, dominated by an emotional and speculative component, have now received a factual basis for a comprehensive historiographical analysis. Thus, the information obtained on the basis of processing the catalogues allows us to convincingly certify M. Hrushevsky as a popular teacher not only among Ukrainian, but also Polish and Jewish youth. Most of its representatives became notable figures of that time, popularizing or transforming the historical knowledge acquired as a student. It was also possible to find out the national and gender specifics of the student audience of the Ukrainian professor, reproduce the diversity of his didactic proposals, trace the frequency of attendance at various courses, etc. Therefore, it is precisely thanks to the developed student catalogues that M. Hrushevsky appears as an authoritative and active representative of the Lviv University Corporation.

Key words: *M. Hrushevsky, Lviv University, Faculty of Philosophy, quantitative dynamics, national composition.*

Постановка проблеми. Аргументовано вважається, що галицьке двадцятиліття життя та діяльності Михайла Грушевського є найбільш дослідженим періодом у його біографії. На користь

цього спостереження свідчить розлогий корпус опублікованого листування, добре збережена документація пов'язаних із ученим державних і громадських інституцій та, найбільшою мірою, насичений різноплановою інформацією щоденник, нещодавно опублікований Світланою Паньковою. Незважаючи на згадані обставини, львівська доба надалі сповнена малознаних сюжетів, опрацювання яких нерідко ускладнене домінуванням історіографічних стереотипів.

Чи не найбільше таких сюжетів пов'язані з Львівським університетом. Тут передовсім варто згадати проблему взаємин М. Грушевського з колегами-поляками, стратегію його протистояння стрімкій колонізації головного навчального закладу краю чи ступінь залученості вченого до протестних акцій української молоді. Втім, найбільш укоріненим стереотипом стосовно діяльності Грушевського-професора є поширений у літературі його образ як викладача винятково непопулярного у студентському середовищі, такого, що не дбав про атракційність своїх викладів, бо не вважав за потрібне спеціально до них готуватися, здебільшого озвучуючи з кафедри фрагменти «Історії України-Руси». Наслідком цього було те, що студентська аудиторія українського професора була, нібито, малочисельною. Особливо активно такий негативний образ Грушевського-професора популяризують польські дослідники, обстоюючи винятково польський характер Львівського університету протягом кінця XIX – початку XX ст. Верифікувати згаданий стереотип можна лише дослідивши студентські каталоги Львівського університету, які відклалися у фонді 26 цього навчального закладу в Державному архіві Львівської області. Вивчення такого об'ємного джерела уможливить не лише встановити кількісні характеристики студентської аудиторії автора «Історії України-Руси», але й з'ясувати її динаміку, національну і гендерну специфіку, номенклатуру і популярність дидактичних пропозицій професора та ін. Чималий евристичний потенціал студентських каталогів ми продемонструємо на прикладі опрацювання матеріалів філософського факультету Львівського університету.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Викладацька праця М. Грушевського у Львівському університеті нерідко згадується в контексті історії цього закладу вищої світи чи при

обговоренні українсько-польських взаємин на зламі XIX–XX ст. Так, доволі докладно на сьогодні з'ясовано співпрацю (Тельвак & Педич, 2015) та конфлікти (Тельвак, 2017; Тельвак, 2018) українського вченого з його польськими колегами по університету, викладацьку діяльність історика (Тельвак, 2016), особливості творення ним галицької наукової школи з числа найбільш здібних вихованців (Тельвак & Педич, 2016) тощо. Натомість ми надалі нічого не знаємо про специфіку студентської аудиторії М. Грушевського не лише у вимірі всього університету, але й на рідному для нього філософському факультеті. Цим і зумовлена актуальність обраної нами проблеми.

Мета запропонованого дослідження полягає в з'ясуванні кількісних характеристик, динаміки та національного складу студентської аудиторії М. Грушевського.

Виклад основного матеріалу. Реконструюючи студентську аудиторію М. Грушевського, насамперед стисло звернемося до історіографії цієї проблеми. Так, на малочисельності університетських вихованців свого політичного опонента неодноразово акцентував Олександр Барвінський, який найбільше спричинився до появи кафедри української історії у Львові та її обсадження саме учнем В. Антоновича. Наприклад, про це він писав у «Споминах з мого життя», відзначаючи, що в середині 90-х рр. XIX ст. «годішне молоде покоління не вміло, як слід оцінити сего придбання [заснування кафедри історії України – авт.], котрого наша суспільність домагалася від десятків літ» (Тельвак & Педич, 2016, с. 67). Як доказ, галицький політик наводив нібито сказані йому слова самого українського професора, що «слухачів небогато, але ходять (регулярних 15–20)» (Тельвак & Педич, 2016, с. 67). Певне підтвердження слів О. Барвінського знаходимо на сторінках львівської «Правди», анонімний дописувач якої в 1896 р. писав: «На жаль, сей запал [відвідування викладів М. Грушевського – авт.] не довго тривав, а в другім році число студентів так змаліло, що шкода на те здоровля і висилена ученого професора. Чи ж так Русини доказують потребу руских катедр університетських?! Чи так уміють користуватися так важними придбаннями?!» (1896, «Ефемеричні успіхи нової ери», с. 400).

Більш значущою згадана проблема стала в 1910-х рр., коли вчений дедалі активніше занурювався в культурно-громадське

життя Наддніпрянщини, а його львівські студенти все радикальніше опонували польському диктату у стінах університету. Згадуваний О. Барвінський писав: «В однім з останніх років передвоєнних, коли я случайно зайшов до університету побачитися з проф. Грушевським перед його викладом, сказав він мені з жалем: «Як іду до салі, то тривожуся, чи застану там хоч двох-трьох слухачів!» (Тельвак & Педич, 2016, с. 83). Та й сам український професор, за деякими свідченнями, у цей час дещо дистанціювався від молоді. Читаємо про це в спогадах Миколи Чубатого: «Річ природна, що від того часу (1913–14) відношення проф. Грушевського до своїх студентів стало холоднішим та він виказував менше запалу виховувати молодих істориків між галицькими українцями через НТШ» (Чубатий, 1974, с. 79). Звісно, що в такій ситуації про запитаність викладами визначного історика серед студентів інших національностей краю, насамперед, поляків і євреїв, взагалі не йшлося.

Утім, щойно наведеним свідченням суперечать інші, не менш численні й авторитетні. Наприклад, М. Кордуба в кількох мемуарних текстах згадував про чималу популярність серед української молоді викладів щойно прибулого київського магістранта. Свідченням цього було те, що йому навіть іноді доводилося переносити виклад до найбільших аудиторій університету (Кордуба, 1916, с. 795). Також чимало свідчень маємо про те, що чіткі національні переконання автора «Історії України-Руси», його постава сборника та реноме визначного вченого притягували українське студентство. З огляду на це на виклади до новоприбулого історика записувалися всі, хто вважав себе свідомим українцем. Серед таких були навіть представники старшого покоління галичан, що вже мали за собою університетські студії. Для прикладу згадаємо лист пізнішого непримиренного опонента голови НТШ Михайла Павлика до його старшого приятеля Михайла Драгоманова. У ньому після відвідин інавгураційної лекції М. Грушевського він писав: «Мені подобалася мова – в порівнянні з усім тим, що я чув по-руськи в університеті – се вперше добра і жива мова. Думаю ходити на виклади приватно, як і інші русини. Треба би мені зайнятися історією» (Павлик, 1911, с. 141). Зрештою, про успішність своєї викладацької праці на шпальтах львівського «Діла» у 1898 р. писав

і сам М. Грушевський: «[...] Що ся кафедра мала спеціальне значіння в найновішій розвії нашої науки, то се вже, позволю собі заявити рішучо, не є вплив самої кафедри, а моєї малої особи» (Грушевський, 1898, с. 2).

Як ми вже згадували на початку, вищезгадані суперечливі спостереження потребують верифікації. Здійснити її можна за допомогою такого виду діловодної документації Львівського університету, яким є студентські каталоги. Їхнє багаторічне опрацювання в ДАЛО стало можливим завдяки участі в розробленому Оксаною Юрковою проєкті «Е-архів Михайла Грушевського». Всебічне дослідження цього надзвичайно об'ємного, а тому надалі малознаного в середовищі грушевськознавців джерела відкриває чимало нових евристичних можливостей. Передовсім йдеться про можливість реконструювати студентську аудиторію М. Грушевського. Насамперед, у розрізі згадуваної вище історіографічної полеміки нас цікавить її кількісний вимір. При цьому наразі йдеться не загалом про всіх відвідувачів занять українського професора, а лише про його вихованців філософського факультету. Оскільки, як доводить попереднє дослідження студентських каталогів інших факультетів, лекції М. Грушевського охоче відвідували теологи та, особливо, правники. При цьому останніх було найбільше серед усіх професійних груп студентів, адже й факультет був найчисельнішим – в деякі роки на ньому навчалася половина всієї молоді Львівського університету. Також мусимо мати на увазі, що деяка частина слухачів, як свідчить згадане вище бажання М. Павлика, відвідували лекції автора «Історії України-Руси» приватно, тобто без формалізації свого статусу. Зрештою, є підстави говорити про деяку некомплектність каталогів, адже не всі дійшли до нашого часу, а в деяких, відкладених в ДАЛО, відсутні поодинокі аркуші. Відзначимо, що згадані втрати частково можуть компенсувати свідоцтва про закінчення університету (абсолюторії), а також поодинокі збережені каталоги студентів, котрі сам М. Грушевський за тогочасною традицією укладав для кожного предмету окремо.

Відтак дослідження наявних деканатських каталогів філософського факультету дало змогу виявити, що протягом двадцятирічної педагогічної праці М. Грушевського його курси

відвідали 504 студенти. Вони обирали автора «Історії України-Руси» як свого лектора сумарно 1188 разів. Одразу постає питання – мало це чи багато. Дати відповідь на нього можна буде лише після порівняння наведених цифр з кількісним складом студентських аудиторій інших колег М. Грушевського по філософському факультету – як українців, так і поляків. Утім, маємо всі підстави вважати цю кількість чималою з огляду на специфіку кафедри українського професора. Йдеться про те, що за статусом вона була додатковою – другою кафедрою всесвітньої історії, створеною *ad personam* як один із ефектів польсько-українського політичного компромісу, відомого під назвою «нова ера». З огляду на цей статус, навчальні курси М. Грушевського не вважалися для студентів обов'язковими. Тобто охочі обирали лекції автора «Історії України-Руси» як додаткові, а проведені на них час не зараховувався до обов'язкового мінімуму навчальних годин, що їх кожний студент мусив протягом тижня аудиторно зарахувати. На це, зрештою, неодноразово нарікав сам М. Грушевський: «Я викладаю предмет, не заведений в програму іспитів, отже, нікому не обов'язковий, при іспитах не питаю, взагалі маю всі шанси против себе, і коли при тім всім вплив сеї катедри слідно в нашій науковій розвої, то се вже тільки моя особиста заслуга, більше нічия» (Грушевський, 1898, с. 2).

Інша важлива проблема, що її з'ясування уможливило дослідження студентських каталогів, стосується динаміки наповнення студентської аудиторії М. Грушевського. Як свідчить складена на підставі каталогів таблиця, що ми її наводимо нижче, від початків професорської кар'єри вченого і до кінця XIX ст. кількість його студентів спадала, що до певної міри підтверджує наведене вище спостереження кореспондента львівської «Правди». Відтак, від початку XX ст. студентська аудиторія М. Грушевського філософського факультету поступово зростала, а протягом декількох років навіть сягала понад сто студентів річно. З цієї тенденції винятком є лише 1901/02 н. р., про особливості якого згадаємо нижче. Найбільша ж кількість студентів українського професора на філософському факультеті припала на 1912/13 н. р. (124 студенти), що спростовує правдивість вищезгаданого спогаду О. Барвінського. Для зручності читача, зведені кількісні дані ми уклали у вигляді таблиці.

	1894 1895	1895 1896	1896 1897	1897 1898	1898 1899	1899 1900	1900 1901	1901 1902	1902 1903	1903 1904	1904 1905	1905 1906	1906 1907	1907 1908	1908 1909	1909 1910	1910 1911	1911 1912	1912 1913	1913 1914
Зимовий семестр	19	14	5	8	6	17	18	0	33	55	43	52	22	45	33	42	0	38	61	59
Літній семестр	16	12	6	8	8	16	20	5	39	53	43	48	38	34	32	41	43	49	63	44
Загальна кількість за навчальний рік	35	26	11	16	14	33	38	5	72	108	86	100	60	79	65	83	43	87	124	103

Спеціального з'ясування вимагає встановлений факт, що протягом двох семестрів М. Грушевський не мав жодного студента на філософському факультеті. Йдеться про зимові семестри 1901/02 та 1910/11 навчальних років. У першому випадку найбільш вірогідним поясненням є спротив українських студентів гвалтовній полонізації Львівського університету, що викликав їхню сецесію, яка тоді якраз набирала обертів. Польські ж студенти в той час, вочевидь, ігнорували виклади українського вченого, адже адміністрація факультету й університету вважала саме його натхненником ідеї залишення українською молоддю Львівського університету. Про це ми дізнаємося з листа К. Студинського до О. Барвінського: «Додам також, що поляки вказують на Грушевського, яко провокатора [...], хоть Грушевський якнайбільше був противний сецесії молодіжи. Прошу се евентуально в'яснити міністрови, бо тут раді би вижертти Грушевського» (Расевич, 1999, с. 161).

Подібна причина, а саме чергові студентські заворушення, спричинила відсутність студентів в українського професора і у випадку зимового семестру 1910/11 н. р. Тут йдеться про страйки у Львівському університеті, спричинені вбивством у польсько-українських сутичках 1 липня 1910 р. Адама Коцка. Принагідно зазначимо, що опрацювання деканатських каталогів медичного, правничого та теологічного факультетів показало, що протягом згаданих зимових семестрів 1901/02 та 1910/11 навчальних років М. Грушевський взагалі не проводив занять.

Опрацьовані каталоги дають підставу поставити крапку в тривалому обговоренні ще однієї міфологізованої проблеми, а саме національного складу студентської аудиторії автора «Історії України-Руси». Йдеться про поширений стереотип, що його курси, з огляду на зростаючий міжнаціональний антагонізм в Галичині

напередодні війни, нібито цілковито ігнорували поляки. Звісно, серед студентів М. Грушевського філософського факультету домінували українці – таких було 423 особи. Втім, було також чимало поляків – 66 осіб (майже 12 % від загальної факультетської аудиторії), небагато євреїв (вісім осіб), росіян і білорусів (по дві особи), а також поодиноких представників інших національностей (чех, німець та словенець). Зауважимо, що серед останніх були й визначні інтелектуали Центрально-Східної Європи першої половини ХХ ст., що протягом життя популяризували здобутки українського культурного руху в своїх національних середовищах. Приміром, згадаємо ім'я знаного словенського критика, славіста, публіциста, перекладача, філософа Леопольда Ленарда (1879–1962). Стосовно ж польських студентів відзначимо, що їхня кількість хоча й порівняно не була значною, але доволі стабільною аж до початку Першої світової війни.

Ще одна важлива проблема, розв'язати яку уможливило опрацювання студентських каталогів філософського факультету, стосується гендерного виміру молодіжної аудиторії автора «Історії України-Руси». В цьому плані увагу привертає доволі помітна як на ті часи чоловічої домінації в усіх сферах життя та культури, кількість серед студентів М. Грушевського жінок – при цьому не тільки українок, але й польок, єврейок і білорусок. Відповідно до опрацьованих каталогів, таких ми нарахували загалом 52 особи (тобто 10 % від загальної факультетської аудиторії). Укотре нагадаємо читачеві, що йдеться лише про студентів філософського факультету, а також про згадану вище особливість кафедри українського професора, за якою його курси не були обов'язковими.

Відзначимо, що серед студенток М. Грушевського було чимало визначних діячок культурно-наукового руху, що залишили помітний слід в історії своїх народів. З-поміж українок згадаємо представницю львівської школи українознавців М. Грушевського, бібліотекарку, педагогиню та громадську діячку Меланію Бордун (1886–1968) (Тельвак & Педич, 2016, с. 392). Зі студенток неукраїнського походження – видатну білоруську поетесу та громадську діячку Алоїзу Пашкевич (1876–1916), яка увійшла в історію літератури під псевдонімом Цьотка.

Вище ми вже дещо згадували про непересічний «якісний» склад студентської аудиторії автора «Історії України-Руси». Поглиблюючи цю тему, відзначимо, що практично всі знакові українські інтелектуали, які навчалися у Львівському університеті в «добу Грушевського», вважали за потрібне з тією чи іншою інтенсивністю ходити на його виклади. При цьому це були не тільки майбутні історики, для яких це було самозрозумілим. Серед не істориків можемо назвати голосні в українській культурі імена Богдана Лепкого, Філарета Колесси, Івана Раковського, Олени Степанів, Василя Щурата та ін. Додамо, що виклади М. Грушевського відвідували й чимало знаних польських гуманітаріїв першої половини ХХ ст., з-поміж яких були Наталія Гонсьоровська, Теофіль Еміль Модельський, Адам Шельонговський.

Зрештою, опрацювання студентських каталогів філософського факультету дає нам можливість укласти вичерпний перелік дидактичних пропозицій М. Грушевського. Їхній зміст свідчить, що вчений протягом двадцятирічної викладацької діяльності читав за періодами курси історії України та Східної Європи від найдавніших часів до ранньомодерної доби включно. При цьому уваги вартий другий із зазначених курсів, що його М. Грушевський викладав з огляду на наукову спеціалізацію своєї кафедри – всесвітня історія. З епістолярію вченого знаємо, що на початку викладацької кар'єри необхідність читання такого курсу йому не подобалася. Втім, як довела тривала педагогічна практика і це засвідчив опрацьований каталог, саме завдяки курсу історії Східної Європи у викладацьку орбіту М. Грушевського зазвичай і потрапляли студенти філософського факультету інших національностей, яким, вочевидь, цікавою була минувшина їхнього регіону. Поряд із цими лекційними курсами, український професор постійно вів науковий семінар, що за тогочасною традицією мав назву «Історичні вправи» (Тельвак, 2016). Крім цих основних навчальних предметів, М. Грушевський викладав численні спецкурси, які зазвичай хронологічно кореспондувалися зі згаданими. Їхня проблематика була доволі обширною, тож для прикладу згадаємо такі, як «Історіографія руська, період давній», «Історія устрою і побут Великого Новгороду», «Історія Криму XIII–XVII в.», «Великий рух народів», «Огляд джерел до історії

Руси XII–XIII ст.» та ін. Студентський каталог доводить, що ці та інші спецкурси користувалися не меншою, а подекуди й більшою популярністю, аніж основні лекційні предмети. Загалом, український професор протягом семестру зазвичай викладав три навчальні курси.

Насамкінець відзначимо, що опрацювання каталогів дає змогу з'ясувати особливість вибору студентами М. Грушевського філософського факультету його дидактичних пропозицій. Так, частина студентів вивчали лише один курс протягом одного семестру. Інша ж записувалися мало не на всі запропоновані українським професором навчальні предмети і при цьому робили так протягом кількох років поспіль. Відзначимо, що таких було немало і далеко не всі вони стали представниками галицької історичної школи М. Грушевського. Для майбутніх дослідників науково-педагогічної праці автора «Історії України-Руси» цікавим буде з'ясувати, хто з них згодом обрав фах історика, чи поділяли вони історіографічні погляди свого лектора, як оцінювали його творчий доробок? Ці запитання найбільш важливі стосовно тих вихованців М. Грушевського, які згодом опонували своєму професору, рецензуючи його тексти. Для прикладу назвемо імена Дмитра Донцова, Степана Томашівського чи Мечислава Гавліка. Загалом же, відповідь на ці та багато інших запитань, що їх артикуляцію уможливорює опрацювання студентських каталогів, уможливить значно нюансувати чимало малознаних наразі сюжетів української інтелектуальної історії тієї доби.

Висновки. У підсумку відзначимо, що студентські каталоги філософського факультету Львівського університету постають найбільш вагомим джерелом для з'ясування особливостей науково-педагогічної праці М. Грушевського у галицьку добу життя. Важливість цього документа полягає в тому, що завдяки його інформаційному потенціалу питання, в обговоренні яких раніше домінувала емоційно-спекулятивна складова, тепер отримали фактологічне підґрунтя для всебічного історіографічного аналізу. Так, здобута на підставі опрацювання каталогів інформація дає підставу переконливо атестувати М. Грушевського як популярного викладача не тільки серед української, але й польської і єврейської молоді. Більшість її представників стали помітними діячами того часу, популяризуючи чи трансформуючи отримані на студентській

лаві історичні знання. Також вдалося з'ясувати національну та гендерну специфіку студентської аудиторії українського професора, відтворити різноплановість його дидактичних пропозицій, простежити фреквенцію відвідуваності різних курсів тощо. Отже, саме завдяки опрацьованим студентським каталогам М. Грушевський постає авторитетним і діяльним представником львівської університетської корпорації.

Джерела та література

- (1896). «Ефемеричні успіхи нової ери». *Правда*, 33, 400.
- Грушевський, М.** (1898). Як мене спроваджено до Львова (лист до Хв. Редакції «Дела»). *Діло*, 137, 1–2.
- Кордуба, М.** (1916). Приїзд проф. Грушевського до Львова. *Вісник СВУ*, 128, 790–797.
- Павлик, М.** Упоряд. (1911). *Переписка М. Драгоманова з М. Павликом (1876–1895). Т. VIII (1894–1895)*. Чернівці : Б. в.
- Расевич, В.** (1999). Еволюція поглядів Михайла Грушевського в перший рік після прибуття до Львова. *Михайло Грушевський і українська історична наука. Матеріали конференцій*. Львів: ЛНУ.
- Тельвак, В.** (2016). «Історичні вправи» Михайла Грушевського у Львівському університеті: спроба реконструкції. *Український археографічний щорічник. Нова серія*, 19/20, 313–322.
- Тельвак, В.** (2018). Михайло Грушевський та боротьба за українські кафедри Львівського університету. *Східноєвропейський історичний вісник*, спеціальний випуск 3, 156–162.
- Тельвак, В.** (2017). Михайло Грушевський та польсько-український конфлікт у Львівському університеті: спроба реконструкції. *Східноєвропейський історичний вісник*, 4, 28–35.
- Тельвак, В., & Педич, В.** (2015). Михайло Грушевський та польська професорська корпорація Львівського університету: між співпрацею та конфліктами *Історія та історики у Львівському університеті: традиції та сучасність (до 75-ліття створення історичного факультету): колективна монографія*. Львів: ПАІС, 62–70.
- Тельвак, В., & Педич, В.** (2016). *Львівська історична школа Михайла Грушевського*. Львів: Світ.
- Чубатий, М.** (1974). Додаткові спомини про Михайла Грушевського з 1912–1914 років. *Український історик*, 3–4, 75–79.

References

- (1896). «Prymarni uspiikhy novoi ery» [«Ghostly successes of the new era»]. *Pravda – Truth*, 33, 400 [in Ukrainian].
- Hrushevskiy, M.** (1898). Yak mene sprowadzheno do Lvova (lyst do Khv. Redaktsiy «Dela») [How I was brought to Lviv (letter to the Honorable Editorial Board of Dela)]. *Dilo – Work*, 137, 1–2 [in Ukrainian].
- Korduba, M.** (1916). Pryezd prof. Hrushevskoho do Lvova [Arrival of Prof. Hrushevskiy to Lviv]. *Visnyk SVU – Herald of SVU*, 128, 790–797 [in Ukrainian].
- Pavlyk, M.** Uporiad. (1911). *Perepyska M. Drahomanova z M. Pavlykom (1876-1895). T. VIII (1894–1895) [Correspondence between M. Drahomanov and M. Pavlyk (1876-1895). Volume VIII (1894–1895)]*. Chernivtsi: B. v. [in Ukrainian].
- Rasevych, V.** (1999). Evoliutsiia pohliadiv Mykhaila Hrushevskoho v pershyi rik pislia prybuttia do Lvova [The evolution of Mykhailo Hrushevsky's views in the first year after his arrival in Lviv.]. *Mykhailo Hrushevskiy i ukrainska istorychna nauka. Materialy konferentsii – Mykhailo Hrushevskiy and Ukrainian historical science. Conference materials*, Lviv: LNU [in Ukrainian].
- Telvak, V.** (2016). «Istorychni vpravy» Mykhaila Hrushevskoho u Lvivskomu universyteti: sproba rekonstruktsii [Mykhailo Hrushevskiy's «Historical Exercises» at Lviv University: an attempt at reconstruction]. *Ukrainskyi arkheohrafichnyi shchorichnyk. Nova seriia – Ukrainian archeographic yearbook. New series*, 19/20, 313–322 [in Ukrainian].
- Telvak, V.** (2018). Mykhailo Hrushevskiy ta borotba za ukrainski kafedry Lvivskoho universytetu [Mykhailo Hrushevskiy and the struggle for Ukrainian departments of Lviv University]. *Skhidnoievropeiskiy istorychnyi visnyk – East European Historical Bulletin, spetsialnyi vypusk 3*, 156–162 [in Ukrainian].
- Telvak, V.** (2017). Mykhailo Hrushevskiy ta polsko-ukrainskyi konflikt u Lvivskomu universyteti: sproba rekonstruktsii [Mykhailo Hrushevskiy and the Polish-Ukrainian conflict at Lviv University: an attempt at reconstruction]. *Skhidnoievropeiskiy istorychnyi visnyk – East European Historical Bulletin*, 4, 28–35 [in Ukrainian].
- Telvak, V., & Pedych, V.** (2015). Mykhailo Hrushevskiy ta polska profesorska korporatsiia Lvivskoho universytetu: mizh spivpratseiu ta konfliktamy [Mykhailo Hrushevskiy and the Polish professorial corporation of Lviv University: between cooperation and conflicts]. *Istoriia ta istoryky u Lvivskomu universyteti: tradytsii ta suchasnist*

(do 75-littia stvorennia istorychnoho fakultetu): kolektyvna monohrafiia – History and historians at Lviv University: traditions and modernity (to the 75th anniversary of the history faculty): collective monograph, Lviv: PAIS, 62–70 [in Ukrainian].

Telvak, V., & Pedych, V. (2016). *Lvivska istorychna shkola Mykhaila Hrushevskoho [Lviv historical school of Mykhailo Hrushevsky].* Lviv: Svit [in Ukrainian].

Chubatyi, M. (1974). *Dodatkovy spomyny pro Mykhaila Hrushevskoho z 1912–1914 rokiv [Additional memories of Mykhailo Hrushevsky from 1912–1914].* *Ukrainskyi istoryk – Ukrainian Historian*, 3–4, 75–79 [in Ukrainian].

*Стаття надійшла до редакції 16.03.2023 р.
Стаття рекомендована до друку 17.04.2023 р.*